

Ἡ πραγματεία τῆς «Ἀνασκευῆς τοῦ καττυθέντος
καὶ ψευδῶς ὀνομασθέντος ὄρου» στὸ πλαίσιο
τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (787) καὶ τὸ ζήτημα
τῆς ταυτότητας τοῦ συγγραφέως τῆς

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΓΟΥΛΑ*

Καίριο πλῆγμα στὴν ἐπικίνδυνη διαλεκτικὴ τῶν θεολόγων ποὺ συμπαράταχθηκαν μὲ τὴν εἰκονομαχικὴ πολιτικὴ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' καὶ στὶς ἀποφάσεις τῆς συγκληθείσης ὡς οἰκουμενικῆς συνόδου τῆς Ἱέρειας (754), μὲ τὴν ὁποία ὁ αὐτοκράτορας ἐπιθυμοῦσε νὰ περιβάλλει μὲ τὸ ἀπαραίτητο ἐκκλησιαστικὸ κῦρος αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν διαλεκτικὴ, ἐπέφερε τὸ ἔργο ποὺ παραδίδεται ὑπὸ τὸν πλήρη τίτλο: «Ἀνασκευὴ τοῦ καττυθέντος καὶ ψευδῶς ὀνομασθέντος ὄρου παρὰ τῆς ὀχλαγωγηθείσης πληθῆος τῶν χριστιανοκατηγόρων»¹. Τὸ ἐν λόγῳ ἔργο καταλαμβάνει ὀλόκληρη σχεδὸν τὴν ἔκταση τῆς ἑκτῆς Πράξης τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου² καὶ κατέχει μιὰ ξεχωριστὴ θέση στὸ χῶρο τῆς πατερικῆς θεολογίας καὶ τῆς ἱστορίας τῶν δογμάτων, καθὼς, ἐκτὸς τοῦ ὅτι διασώζει, μερικῶς ἢ στὴν ὁλόκλητά του, τὸν «Ὅρον» τῆς εἰκονομαχικῆς συνόδου τῆς

* Ὁ Κωνσταντῖνος Γούλας εἶναι Δρ. Θεολογίας καὶ Καθηγητὴς Θεολόγος στὸ Πρότυπο Πειραματικὸ Λύκειο Ἀναβρύτων.

1. Τὸ ρῆμα καττύω (-σσύω) σημαίνει κυριολεκτικῶς “συρράπτω δέρματα” καὶ μεταφορικὰ “ἐξυφαίνω ραδιουργίες, μηχανορραφῶ”· πρβλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ Ν., *Ἡ εἰκονομαχία καὶ ἡ εἰκονολογία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*, Θεσσαλονίκη, 2007, σ. 156, σημ. 349· LIDDEL H. G. - SCOTT R., *Μέγα Λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας*, I-IV, Ἀθῆναι ἀχρ., λῆμμα κασσύω, τ. II, σ. 608· ΚΟΝΤΕΟΣ Γ., *Ἐπίτομο μεγάλου λεξικοῦ ρημάτων*, Θεσσαλονίκη, 1991³, λῆμμα καττύω (-σσύω), σ. 409.

2. Σχετικὰ μὲ τὴν ἑκτη «Πράξιν» τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, βλ. ἐνδεικτικὰ, SAHAS D. J., *Logos and Icon. Sources in Eighth - Century Iconoclasm*, Toronto, 1986· HERRIN J., *The Formation of Christendom*, London, 1989, σ. 417-423· HERRIN J., *Nicée II, 787-1987. Douze siècles d' images religieuses* (ἐπιμ. F. Boespflug - N. Lossky), Paris, 1987· THÜMMEL H. G., «Das 2. Nicaenum. Die Frühgeschichte der ostkirchlichen Bilderlehre, Texte und Untersuchungen zur Zeit von dem Bilderstreit», *TU*, 139 (1992), Berlin, σ. 86.

Ἱερείας³, ἀποτελεῖ μιὰ ὀλοκληρωμένη, συστηματικὴ καὶ εὐρεία πολεμικὴ πραγματεία⁴, ἡ ὁποία ἀποτέλεσε πρότυπο γιὰ τοὺς ὀρθοδόξους στὴ δευτέρη περίοδο τῆς εἰκονομαχικῆς ἔριδας (813-843)⁵. Ἀνασκευάζοντας μία πρὸς μία τίς θέσεις τῶν Εἰκονοκλαστῶν, ἡ μνημειώδης ἔκθεση τῆς «Ἀνασκευῆς τοῦ καττυθέντος» παρουσιάζει τὴ θεολογικὴ προσέγγιση καὶ τὴν ἐπιχειρηματολογία τῶν ὀρθοδόξως φρονούντων. Σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο κατανομῆς τοῦ περιεχομένου της, ὁ πρώην εἰκονομάχος ἐπίσκοπος Νεοκαισαρείας Γρηγόριος ἀναγινώσκει σὲ ἀποσπάσματα τὸν «Ὅρον» τῆς Ἱερείας καὶ ἀκολουθοῦν οἱ διάκονοι Ἐπιφάνιος καὶ Ἰωάννης, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζουν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνατροπὴ του, παραθέτοντας συνάμα τὴν πατερικὴ παράδοση καὶ τὴν ἀγιογραφικὴ διδασκαλία ἐπὶ τῶν ἐπιμέρους θεμάτων.

Τὸ κείμενό της ἐκφωνήθηκε στὶς 6 Ὀκτωβρίου 787, σύμφωνα μὲ ἐσωτερικὴ μαρτυρία τῶν πρακτικῶν τῆς Συνόδου⁶, ἐντὸς «τοῦ ναοῦ τῆς ἁγιωτάτης μεγάλης ἐκκλησίας τῆς ἐπωνύμου Σοφίας»⁷ στὴ Νίκαια τῆς Βιθυνίας (ὅπου διεξήχθησαν οἱ ἑπτὰ πρώτες «Πράξεις» τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου), ἀλλὰ ἡ σύνταξί της πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐνδελεχοῦς προπαρασκευῆς της, δηλαδὴ μετὰ τῶν ἐτῶν 785 καὶ 787. Τὸ γεγονός αὐτὸ μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ μὲ βεβαιότητα, καθὼς ἡ παραγωγὴ ἐνὸς τέτοιου εἴδους «ἐπίπονου, ἀλλὰ καὶ ἐντεχνου θεολογικὰ καὶ ἐκκλησιολογικὰ»⁸ ἔργου, ἀπαιτεῖ ἀμεση πρόσβαση σὲ

3. Ὁ διατυπωθεὶς «Ὅρος» τῆς εἰκονομαχικῆς συνόδου τῆς Ἱερείας, ποὺ ἐπιγράφεται «ὄρος τῆς ἁγίας μεγάλης καὶ οἰκουμενικῆς ἑβδόμης συνόδου» (MANSI 13, 208^p), εἶναι γνωστὸς μόνον ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση καὶ παράθεσή του στὰ πλαίσια τῆς «Ἀνασκευῆς τοῦ καττυθέντος», ἀπὸ τὴν ὁποία παραδίδεται μᾶλλον πλήρως (Πρβλ. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Β. Ν., *Αἱ Χριστολογικαὶ Ἀντιλήψεις τῶν Εἰκονομάχων* (διδ. διατριβή), Ἀθήναι, 1975, σ. 51. Βλ. καὶ I. ROCHOW, *Kaiser Konstantin V. (741-775). Materialien zu seinem Leben und Nachleben*, Berliner Byzantinische Studien 1, Frankfurt am M., Berlin, 1994, σ. 131 κ.ἑξ.).

4. Πρβλ. ANDREEV I., *German i Tarasij, Patriarchi Konstantinopal'skie*, Sergiev Posad, 1907, σ. 141.

5. Ὁ πατριάρχης Νικηφόρος, γιὰ παράδειγμα, στὴν πραγματεία του «Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ» ἀκολούθησε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν μέθοδο τῆς «Ἀνασκευῆς τοῦ καττυθέντος», καθὼς καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ περιέχονται σ' αὐτὴν (Πρβλ. FEATHERSTONE J. M., *Nicophori Patriarchae Constantinopolitani Refutatio et Eversio Definitionis Synodalis anni 815*, Brepols (Introduction σ. XIII-XXV), 1997, σ. XIX-XXV· O' CONNELL P., *The Ecclesiology of St. Nicephorus I (758-828), Patriarch of Constantinople. Pentarchy and Primacy* [OCA 194], Rome, 1972, σ. 98.

6. MANSI 13, 203^A.

7. Ἀυτόθι, 12, 999^B.

8. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, ὁ.π., 158.

έναν μεγάλο αριθμό πηγών και ένα ίκανό χρονικό διάστημα σοβαρότατης προετοιμασίας. Η ανάιρεση του εικονομαχικού «Όρου» επιτάσσει, σύμφωνα με τον συγγραφέα της, την αναδρομή στο ευρύτερο πλαίσιο των αποστολικών και πατερικών διδασκαλιών και των εκκλησιαστικών παραδόσεων⁹. Αυτό επιτυγχάνεται απόλυτα: μία προσεκτική ανάγνωση της «Ανασκευής του καττυθέντος» αποκαλύπτει ότι ένας ιδιαίτερα μεγάλος αριθμός πατερικών, άγιογραφικών, συνοδικών και ιστορικών πηγών, χρησιμοποιούνται για να υποστηριχθεί το ὀρθόδοξο δόγμα περί της προσκυνήσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων. Εἶναι ἀδιανόητο νὰ δεχθοῦμε ὅτι αὐτὴ ἡ προσπάθεια ἦταν ποτὲ δυνατὸν νὰ ἔλθει εἰς πέρας κατὰ τὰ ἐνδιάμεσα χρονικὰ διαστήματα τῶν συνεδριῶν τῆς Συνόδου, ἀφοῦ, γιὰ παράδειγμα, ἕνα μόνο σύντομο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου τῆς Ἱερείας, πὺ ἰσχυρίζεται ὅτι δῆθεν ὁ Θεόδωτος Ἀγκύρας († μεταξὺ 438 καὶ 446)¹⁰ ἀπαγόρευσε τὴν προσκύνηση τῶν εἰκόνων, ἐπέβαλε στὸν συντάκτη τῆς πραγματείας νὰ ἀνατρέξει στὰ ἔργα τοῦ Θεοδότου καὶ νὰ τὰ ἐξετάσει ἐξονυχιστικὰ, προκειμένου νὰ τὸ ἀποδείξει ὡς μὴ γνήσιο¹¹.

Παρ' ὅλο πὺ ἀπὸ τὸν τίτλο ἀπουσιάζει τὸ ὄνομα τοῦ Ταρασίου, ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν ἐρευνητῶν ἀποδίδουν τὸ ἔργο στὸν οἰκουμενικὸ πατριάρχη (χωρὶς ὡστόσο νὰ στοιχειοθετοῦν τὴν πεποιθήσή τους, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὸν I. Andreev, πὺ παραθέτει ὀρισμένα ἐπιχειρήματα)¹², ἐνῶ ὑπάρχουν καὶ

9. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Ἀνασκευή, MANSI 13, 208^c.

10. MANSI 13, 309^f - 312^a.

11. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Ἀνασκευή, MANSI 13, 312^a-312^e.

12. Πρὸβλ. FEATHERSTONE, ὄ.π., XVIII, σμ. 18, XX· ALEXAKIS A., *Codex Parisinus Graecus 1115 and Its Archetype* [Dumbarton Oaks Research Library and Collection], Washington D. C., 1996, σ. 225, σμ. 187· BRUBAKER L. and HALDON J., *Byzantium in the Iconoclast Era (ca 680-850): The Sources. An annotated survey* [Birmingham Byzantine and Otoman Monographs, Volume 7], Aldershot, 2001, σ. 256· ANDREEV, ὄ.π., 141-144· BECK H. G., *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, Munich, 1959, σ. 489· ALEXANDER P. J., *The Patriarch Nicephorus of Constantinople*, Oxford, 1958, σ. 21, σμ. 1· O' CONELL, ὄ.π., 15, σμ. 10· 49· ΧΡΗΣΤΟΥ Π. Κ., Ἑλληνικὴ Πατρολογία, Θεσσαλονίκη, τ. Ε' (1992), σ. 351· ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Ἀ., *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, τ. Βι, Θεσσαλονίκη, 1998², σ. 96· 138· OSTROGORSKY G., *Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους* (μτφρ. Ἰω. Παναγόπουλος), τ. Β', Ἀθήνα, 1997, σ. 47· ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, ὄ.π., 23· 158· 162· 327· 368-369· 371· ΦΕΙΔΑΣ Β. Ιω., Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τ. Ἀ', Ἀθήνα, 1994², σ. 790· ΦΟΥΠΙΑΣ Μ. Γ. (Μητροπολίτης Πισιδίας, πρώην Ἀρχιεπίσκοπος Θνατείρων καὶ Μεγάλης Βρετανίας), *Τὸ Πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στὶς Ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Μελέτη Ἱστορικὴ καὶ Δογματικὴ*, Ἀναθεωρημένη Ἑλληνικὴ Ἑκδοσις ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ, Ἀθήνα, 1997, σ. 218· ΖΗΣΗΣ Θ., *Οἱ Εἰκόνες στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία*, Θεσσαλονίκη, 1995, σ. 35-36· WINKELMANN F., *Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit, Erste Abtei-*

ὀρισμένοι ποὺ θεωροῦν πιθανότερο ὅτι αὐτὸ ἐξῆλθε ἀπὸ εἰδικὴ Ἐπιτροπὴ, τῆς ὁποίας προΐστατο ὁ Ταράσιος¹³. Ἡ ἐπιχειρηματολογία ὅσων ὑποστηρίζουν τὴ συγγραφή τοῦ ἔργου ἀπὸ εἰδικὴ Ἐπιτροπὴ περιορίζεται στό «λογικόν» συμπέρασμα ὅτι ἡ συγκέντρωση ἑνὸς πλήθους πηγῶν, ἡ λεπτομερὴς ἀνάλυσή τους καὶ ἡ ἐξακριβίωση τῶν ἐπιμέρους στοιχείων τὰ ὁποῖα προέκυπταν, ἦταν δύσκολο νὰ πραγματοποιηθοῦν ἀπὸ ἓνα καὶ μόνο πρόσωπο¹⁴. Σὲ περίπτωση ποὺ γίνει δεκτὸς ὁ δεῦτερος ἰσχυρισμὸς, τὸ ζήτημα τοῦ συγγραφέως τῆς πραγματείας περιπλέκεται: συνεγράφη καθ' ὀλοκληρίαν ἀπὸ τὴν εἰδικὴ Ἐπιτροπὴ ἢ ἡ τελευταία στηρίχθηκε σὲ συγκεκριμένο διάγραμμα τοῦ πατριάρχη Ταρασίου; Εἶναι, βέβαια, ἱστορικὰ ἐπιβεβαιωμένη ἡ ὑπαρξὴ καὶ ἀνάδειξη ἑνὸς ἀφοσιωμένου ἐπιτελείου ἀπὸ λόγιους συνεργάτες ποὺ ἐργάζονταν ἀσταμάτητα σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς γιὰ τὴν ἐπιτυχή ἔκβαση τῆς Συνόδου¹⁵. Κατὰ τὴν ἀποψὴ μας, ὁμως, ὑπάρ-

lung (641-867), τ. I-IV, Berlin - New York, 1998-2001, # 7235, σ. 313· ODB (The Oxford Dictionary of Byzantium), vols III (New York - Oxford 1991), 2011· BUCHWALD W. - HOHLWEG A. - PRINZ O., *Tusculum-Lexikon griechischer und lateinischer Autoren des Altertums und des Mittelalters*, München, 1982, (μτφρ) Α. Φούρλας, *Tusculum-Λεξικὸν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων τῆς Ἀρχαιότητος καὶ τοῦ Μεσαίωνα*, τ. Α' (Ἑλληνες Συγγραφεῖς), Αθήνα, 1993, σ. 467.

13. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Β. Ν., *Οἱ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι καὶ ἡ Διδασκαλία τους*, Αθήνα, 1996, σ. 100· ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Αἱ χριστολογικαὶ ἀντιλήψεις*, σ. 82· ΕΦΘΥΜΙΑΔΗΣ ΣΤ., *The life of the Patriarch Tarasios by Ignatios the Deacon, Introduction, text, translation and commentary* [Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs Volume 4], Aldershot, 1998, σ. 15-16· Z PARRY K., *Depicting the word. Byzantine Iconophile Thought of the Eighth and Ninth Centuries*, Leiden - New York - Köln, 1996, σ. 135.

14. ΕΦΘΥΜΙΑΔΗΣ, ὁ.π., 16.

15. Πρβλ. ΕΦΘΥΜΙΑΔΗΣ, ὁ.π., 16-17· ΝΙΑΒΙΣ Ρ. Ε., *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I (AD 802-811)*, Athens, 1987, σ. 119. Τὰ ἐπιφανέστερα στελέχη αὐτοῦ τοῦ ἐπιτελείου ἀπάρτιζαν ὁ «ἀσηκρήτης» Νικηφόρος (Πρβλ. MANSI 12, 1055^A), ὁ ὁποῖος ἀργότερα θὰ διορισθεῖ ὡς «ὀρφανοτρόφος» (Πρβλ. MILLER T. S., *The Orphans of Byzantium, Child Welfare in the Christian Empire*, Washington D. C., 2003, σ. 184-185· WALLACH L., *Diplomatic Studies in Latin and Greek Documents from the Carolinian Age*, Ithaca - London, 1977, σ. 5-6· ALEXANDER, ὁ.π., 63-64) καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴν κοίμησιν τοῦ Ταρασίου θὰ τὸν διαδεχθεῖ στὸν πατριαρχικὸ θρόνον, ὁ «σύγκελλος» τοῦ Ταρασίου Γεώργιος [ὅπως (ἐκτὸς τῶν ἄλλων πηγῶν) ἀναφέρει ὁ ἴδιος στὴ Χρονογραφία του (*Georgi Syncelli, Ecloga Chronographica*, Α. Α. Monsshammer (ἐκδ.), Leipzig, 1984. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΥΓΚΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 1, 1-4: «ἐκλογὴ Χρονογραφίας συνταγείσα ὑπὸ Γεωργίου μοναχοῦ συγκέλλου γεγονότος Ταρασίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως»· ΘΕΟΦΑΝΗΣ, *Χρονογραφία*, 3, 9-10: «ὁ μὲν μακαριώτατος ἀββᾶς Γεώργιος, ὁ καὶ σύγκελλος γεγονὼς Ταρασίου τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως»]. Πρβλ. HUXLEY G. L., «On the Erudition of George the Synkellos», *Proceedings of the Royal Irish Academy 61* (1981), σ. 207-217· ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ Α., *Βυζαντινοὶ Ἱστορικοὶ καὶ Χρονογράφοι*, τ. Β' (8^{ος} -10^{ος} αἰ.), Αθήνα,

χουν αρκετά έξωτερικά και έσωτερικά τεκμήρια που μᾶς οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ἡ «Ἀνασκευὴ τοῦ καττυθέντος» προήλθε καθ' ὄλοκληρία ἀπὸ τὴ γραφίδα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Ταρασίου. Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ ὀδηγηθήκαμε ἀπὸ τὶς ἐξῆς διαπιστώσεις:

α) Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ βιογράφος τοῦ Ἰγνάτιος, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποτυχημένη προσπάθεια συγκλήσεως τῆς Συνόδου τὸ 786 στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ πατριάρχης «καὶ τῶν προτέρων πόνων περὶ τε τὴν θεῖαν γραφὴν καὶ τῶν πατρικῶν λογίων τὰς ἀποδείξεις ἐσχόλαζε»¹⁶. Ἡ συστηματικὴ ἐνασχόλησή του μὲ τὴ διδασκαλίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς πατερικῆς Παράδοσης, μὲ σκοπὸ τὴ συλλογὴ τῶν «ἀποδείξεων» ἐκείνων περὶ τῆς σκόπιμης διαστροφῆς καὶ παρερμηνείας τοῦ περιεχομένου τους ἀπὸ τοὺς Εἰκονομάχους, εἶναι στοιχεῖο ποὺ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς συντάξεως τῆς πραγματείας ἀπὸ τὸν ἴδιο. Ἡ «Ἀνασκευὴ τοῦ καττυθέντος» εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔργο ποὺ παρέχει τὶς «ἀποδείξεις» γιὰ τὴν ὀρθὴ κατανόηση καὶ ἐρμηνείαν τῆς ἀγιογραφικῆς καὶ πατερικῆς διδασκαλίας ὑπὲρ τῶν ἱερῶν εἰκόνων. Παράλληλα, εἶναι δύσκολο νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ σπουδὴ τοῦ Ταρασίου δὲν θὰ εἶχε ὡς ἀπὸ ἀποτέλεσμα τὴν παραγωγὴ ἐνὸς πρότυπου καὶ μεθοδικοῦ κειμένου, ποὺ θὰ χρησιμοποιοῦσε κατὰ τὴ διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου.

2002, σ. 95], καὶ βέβαια ἀξιωματοῦχοι τοῦ πατριαρχείου ποὺ ἀργότερα ἔλαβαν ἐνεργὸ ρόλο κατὰ τὴ διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅπως ὁ Κοσμάς διάκονος, «νοτάριος» καὶ «κουβουκλείσιος» (MANSI 13, 13^A), ὁ Λεόντιος «ἀσηκρήτης» (MANSI 13, 4^C), ὁ Δημήτριος διάκονος καὶ «σκευοφύλαξ» (MANSI 12, 1114^D. MANSI 13, 8^B. 184^D), ὁ Γρηγόριος (ἢ Γεώργιος) διάκονος καὶ «νοτάριος» (MANSI 13, 9^C. 13^P. 20^E), ὁ Κωνσταντῖνος διάκονος, «νοτάριος» καὶ «χαρτοφύλαξ» (MANSI 12, 1117^C. MANSI 13, 16^A. 185^B) καὶ ὁ πρωτοπρεσβύτερος τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν Ἠλίας (MANSI 13, 40^P. 41^B). Ἀνάμεσά τους πρέπει νὰ προσθέσουμε τὸν ἐπίσκοπο Κωνσταντίας (Κύπρου) Κωνσταντῖνο (MANSI 12, 1087^C. MANSI 13, 133^E. 365^B. 380^E), τὸν ἅγιο Εὐθύμιο Σάρδεων [MANSI 12, 1015^D. 1039^E. MANSI 13, 37^P. 129^A. ΜΕΘΟΔΙΟΣ Α' ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Βίος Εὐθυμίου Σάρδεων*, 3. Πρβλ. DARROUZÈS J., «Listes episcopales du concile de Nicée (787)», *REB* 33 (1975), σ. 13 καὶ 62· BHG 2146· KAZHDAN A., «Euthymios of Sardis», *ODB* 2, σ. 756] καὶ δύο νεαροὺς ἀσηκῆτες, τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Θεοφύλακτο, ποὺ ἀκολούθως θὰ ἀναδειχθοῦν ὡς ἐπίσκοποι Συνάδων ὁ πρῶτος καὶ Νικομηδείας ὁ δεύτερος [Βίος Θεοφύλακτου Νικομηδείας Α' (BHG 2451), 8, σ. 74· πρβλ. HATLIE P., *The Monks and Monasteries of Constantinople*, ca. 350-850, Cambridge, 2007, σ. 279].

16. Ἰγνατίου μοναχοῦ μερικὴ ἐξήγησις εἰς τὸν βίον τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ταρασίου ἀρχιεπισκόπου γεγονότος τῆς θεοφύλακτου Κωνσταντινουπόλεως, EFTHYMIADIS ST., *The life of the Patriarch Tarasios by Ignatios the Deacon, Introduction, text, translation and commentary* [Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs Volume 4], Aldershot, 1998, σ. 101. Πρβλ. EFTHYMIADIS, ὁ.π., 15· 32.

β) Είναι ήδη ιστορικά τεκμηριωμένο ότι «οί έργασίες τής συνόδου είχαν προετοιμασθεῖ ἀπό τόν πατριάρχη Ταράσιο μέχρι τήν τελευταία λεπτομέρεια»¹⁷. Ἡ ἐπιμελής καί ἐπίμοχθη προπαρασκευή τής Συνόδου προέβλεπε ἀκόμα καί ἡσσανος σημασίας ζητήματα σχετικά μέ τήν ἀπρόσκοπτη λειτουργία τής¹⁸. Είναι ἐπομένως δύσκολο νά γίνει δεκτό ὅτι ὁ πατριάρχης Ταράσιος (πού ἐπιμελήθηκε προσωπικά μεταξύ ἄλλων καί τοῦ προγράμματος καί τής θεματολογίας τῶν συνεδριῶν, ἀλλά καί τής δόμησης τής ἐπιχειρηματολογίας τῶν Εἰκονοφίλων¹⁹), δέν συνέταξε προσωπικά αὐτήν τήν τόσο σημαντική ἀναίρεση τοῦ «Ῥορου» τής εἰκονομαχικῆς συνόδου τοῦ 754.

γ) Είναι ἀδύνατο νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ πραγματεία συντάχθηκε ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί μεταφέρθηκε ἀπό κάποιον ἀπό τοὺς συμμετέχοντες ἐπισκόπους στήν Οἰκουμενική Σύνοδο. Χωρίς ἀμφιβολία, ὁ συντάκτης τῆς εἶχε ἄμεση πρόσβαση στά ἀρχεῖα, κυρίως, τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθὼς καί σέ αὐτά τῆς αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης²⁰. Ἐξάλλου, γίνεται σαφές ἀπό τήν πρώτη συνεδρία τῆς Συνόδου ὅτι γιά τήν ἀνατροπή τῆς εἰκονομαχικῆς πλάνης χρησιμοποιήθηκαν κατὰ κύριο λόγο τὰ βιβλία τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης, τὰ ὁποῖα προσκομίσθηκαν ὕστερα ἀπὸ ἐντολή τοῦ Ταράσιου καί ἐνώπιον τῶν συμμετεχόντων στήν Οἰκουμενική Σύνοδο²¹.

17. ΦΕΙΔΑΣ, ὁ.π., 790· πρβλ. PmbZ# 7235, σ. 310· LUDWIG C. - PRATSCH T., «Tarasios (25 Dezember 784- 25 Februar 806)», R.- J. Lillie (ἐκδ.), *Die Patriarchen der ikonoklastischen Zeit, Germanos I. - Merhodos I. (715-847)* [Berliner Byzantinische Studien 5], Frankfurt am Main, 1999, σ. 84-97· HERRIN J., ὁ.π., σ. 422: «Tarasios had carefully prepared the Byzantine position, which was firmly imposed on the council».

18. Σχετικά μέ τήν ἄφρονη προετοιμασία τῆς Συνόδου καί τόν καθοδηγητικό ρόλο τοῦ Ταράσιου, βλ. LAMBERZ E., «Handschriften und Bibliotheken im Spiegel der Akten des VII. Ökumenischen Konzils (787)», I. *Manoscritti greci tra Riflessione e dibattito. Atti del V Colloquio Internazionale di Paleografia Greca (Gremona, 4-10 Ottobre 1998)* a cura di G. Prato, Florenz, 2000, σ. 47-63.

19. Πρβλ. ANDREEV, ὁ.π., 141.

20. Πρβλ. MANGO C., *The Availability of Books in the Byzantine Empire, AD 750-850, Byzantine Books and Bookmen. A Dumbarton Oaks Colloquium 32, Washington, D.C., 1975* [= *Byzantium and its Image, Variorum Reprints* (London 1984), VII], σ. 11 κ.ἐξ· DVORNIK F., *Les Légendes de Constantin et le Méthode vues de Byzance*, Prague, 1933, σ. 22 κ.ἐξ· NOBLE T. F. X., *Images, Iconoclasm and the Carolingians, Philadelphia*, 2009, σ. 101.

21. MANSI 12, 1019DE: «Κωνσταντίνος ὁ θεοφιλέστατος νοτάριος τοῦ εὐαγοῦς πατριαρχείου εἶπε· κατὰ τήν κέλευσιν τῆς ὑμετέρας ἀγιότητος πάρεσμεν ἐπιφερόμενοι τὰς ἱεράς βίβλους, ὡσπερ ἠγάγομεν ἐκ τῶν ἀποκειμένων ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ εὐαγοῦς πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, τῶν τε κανόνων τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καί τῶν ἁγίων συνόδων, καί τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου, καί ἐτέρων ἁγίων πατέρων».

Είναι επίσης προφανές ότι το ίδιο το περιεχόμενο του έργου υποδεικνύει ότι ο δημιουργός της ήταν άνθρωπος που ζούσε στη Βασιλεύουσα και γνώριζε με λεπτομέρειες το έργο και την θεσμοθεσία των Εικονομάχων αυτοκρατόρων, όπως και τη συμπεριφορά των Εικονομάχων κληρικών και λαϊκών έναντι των Εικονοφίλων²².

δ) Στόν τίτλο, όπως και στο περιεχόμενο της «Ανασκευής του καττυθέντος» παραλείπεται κάθε αναφορά στον συντάκτη της. Στην περίπτωση όμως που δεν ήταν ο Ταράσιος, θα ήταν απολύτως άδικαιολόγητη ή μη διευκρίνιση της πατρότητας ενός κειμένου με αυτή τη βαρύτητα και με αυτή την έκταση.

ε) Ο ίδιος ο τίτλος της πραγματείας, ή διάρθρωση της δομής της, το σχήμα “θέση - αντίθεση”, αλλά και η εμπράγματη επιχειρηματολογία που ακολουθείται στο σύνολο της ανάπτυξης της αποδεικνύουν για μία ακόμα φορά ότι «ο Άριστοτέλης δεν ήταν με το μέρος των Εικονομάχων»²³. Η επίσημη και επικρατούσα ορθοδοξία προέκρινε σε μία ακόμη περίπτωση την αριστοτελική μεθοδολογία, χωρίς βεβαίως να απορρίπτει συλλήβδην τον πλατωνισμό²⁴. Επίσης, τα παραπάνω στοιχεία παραπέμπουν ευθέως στην παιδεία του Ταρασίου, αλλά και στη μεθοδολογία και το ύφος που τον ακολουθεί, είτε κατά την διάρκεια των εργασιών της Οικουμενικής Συνόδου, είτε στα υπόλοιπα έργα του.

22. Ένα από τα αρκετά παραδείγματα είναι η αναλυτική παρουσίαση των διώξεων που υπέστησαν οι υπερασπιστές των εικόνων (Πρβλ. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Ἀνασκευή*, MANSI 13, 329^A-329^P).

23. LEMERLE P., *Le premier humanisme byzantin* (Notes et remarques sur enseignement et culture à Byzance dès origines au Xe siècle), Paris, 1971, έλλ. μετ.: Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ., *Ο Πρώτος Βυζαντινός Ουμανισμός (Σημειώσεις και παρατηρήσεις για την εκπαίδευση και την παιδεία στο Βυζάντιο από τις αρχές ως τον 10^ο αιώνα)*, Αθήνα, 2001³, σ. 127.

24. Πρβλ. ΜΠΕΓΖΟΣ Μ. Π., *Διόνυσος και Διονύσιος (Έλληνισμός και Χριστιανισμός στη Συγκριτική Φιλοσοφία της Θρησκείας)*, Αθήνα, 2000, σ. 123-131· ΤΑΤΑΚΗΣ Β. Ν., *La Philosophie Byzantine*, Paris, 1959². Η Βυζαντινή Φιλοσοφία, (μτφρ. Ε. Κ. Καλπουρτζή), Αθήνα, 1977, σ. 96· 115· 117· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Μελετήματα Χριστιανικής Φιλοσοφίας*, Αθήνα, 1967, σ. 81-90· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Θέματα Χριστιανικής και Βυζαντινής Φιλοσοφίας*, Αθήνα, 1952, σ. 165-182· ΦΛΩΡΟΦΕΚΥ Γ., *Έργα* (μτφρ. Π. Κ. Πάλλη), τ. III, Θεσσαλονίκη, 1983, σ. 37-39· 129· 251-252· PARRY, ό.π., σ. 52-63· OEHLER K., «Die Kontinuität in der Philosophie der Griechen bis zum Untergang des byzantinischen Reiches», *Antike Philosophie und Byzantinisches Mittelalter*, München, 1969, 15-37· IVANKA VON E., *Plato Christianus. Übernahme und Umgestaltung des Platonismus durch die Väter*, Einsiedeln, 1964, σ. 389-391· PODSKALSKY G., *Theologie und Philosophie in Byzanz. Der Streit um die theologische Methodik in der spätbyzantinischen Geistesgeschichte (14/15 Jh.)*, seine systematischen Grundlagen und seine historische Entwicklung, (Byzantinisches Archiv. 15), München, 1977, σ. 16-34· 64-87· 107-124· ΦΕΙΛΔΣ, ό.π., 885-891 και τ. Β', 277-287.

Πιό συγκεκριμένα, ἡ «φιλοσοφία», πού ἦταν καί τὸ ἐπιστέγασμα τῶν σπουδῶν του, ἦταν θεμελιωμένη στὴν ἀριστοτελική Λογική πού ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς μέθοδος συλλογιστικῆς ἀπόδειξης καί ἀνασκευῆς²⁵. Ἄλλωστε, τὸ ζεῦγος τῶν προγυμνασμάτων «ἀνασκευή» - «κατασκευή» πού ὑποστήριζαν τὴν ἀναίρεση ἢ τὴ θεμελίωση ἑνὸς θέματος, συνδέονταν ἄμεσα μὲ τὴν ἀριστοτελική πρακτική, ἀλλὰ καί μὲ τὴν πρῶμη ἐποχὴ τῆς ρητορικῆς, ἀφοῦ καί οἱ ἀρχαῖοι σοφιστὲς ἤδη δίδασκαν τὴν τεχνικὴ παρουσίαση σὲ κάθε θεματικὴ ἐνότητα ἀντιθετικῶν τοποθετήσεων (in utramque partem disserere)²⁶. Ἐπιβεβαιώνεται, δηλαδή, ὅτι στοὺς κόλπους τῶν ὀρθοδόξων διατηροῦνται ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἀρχαίας ρητορικῆς καί ἐξελίσσονται ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς μηχανικῆς ἐφαρμογῆς πού εἶχε ἐπικρατήσει κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, σὲ ἓνα μεταμορφωμένο, συνθετικὸ σύστημα, τὸ ὁποῖο ἦταν ἀντιληπτὸ κυρίως στὰ πανηγυρικὰ εἶδη τοῦ λόγου καί στὴν ὑπὸ ἐξέταση πραγματεία²⁷. Ὅσον ἀφορᾷ στὴ μέθοδο προσέγγισης καί ἐπίλυσης τῶν ὑπὸ ἐξέταση ζητημάτων πού υἰοθετεῖ ὁ πατριάρχης Ταράσιος στὸ πλαίσιο τῶν συνεδριῶν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλὰ καί στὰ ὑπόλοιπα ἔργα του, πού ὁ H. - G. Beck ὀνομάζει «πραγματισμό»²⁸, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνας συγκροτημένος, συστηματικὸς, οὐσιαστικὰ συνθετικὸς καί ἀποδεικτικὸς λόγος (καί ὄχι ἀναλυτικὸς, ὅπως στὸν Πλάτωνα). Στὰ συγγράμματα τοῦ Ταρασίου, ἐπιβεβαιώνεται ὅτι οἱ Πατέρες καί διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας ἀναγνώριζαν «ὄλο καί περισσότερο τὴ χρησιμότητα τοῦ Ἀριστοτέλη στὴ συστηματοποίηση τοῦ δόγματος»²⁹, καί τὸ ὁποῖο εἶχε ἤδη γίνει σαφὲς ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ³⁰. Ἀντλημένες ἀπὸ τὸν Ἀριστοτελι-

25. LEMERLE, ὁ.π., 128. Πρὸβλ. ROUECHÉ M., «A Middle Byzantine Handbook of Logic Terminology», *JOB*, 29 (1980), σ. 71-98.

26. Πρὸβλ. HUNGER H., *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, München, 1978, (μτφρ) Α. Γ. Μπενάκης, Ι. Β. Ἀναστασίου, Γ. Χ. Μακρῆς, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν*, Ἀθήνα, 1991, τ. Α', σ. 139-171.

27. Πρὸβλ. LEMERLE, ὁ.π., 228.

28. Πρὸβλ. BECK H. G., *Ἡ Βυζαντινὴ χιλιετία* (μτφρ. Δ. Κούρτοβικ), Ἀθήνα, 2000³, σ. 255.

29. ΤΑΤΑΚΗΣ, ὁ.π., 96.

30. Πρὸβλ. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ Ν. (ἐπιμ.), *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, Θεσσαλονίκη, 2009, σ. 17, 458-459· 472· 480· LOUTH A., *St. John Damascene, Tradition and Originality in Byzantine Theology*, Oxford, 2002, σ. 40-44· ROUECHE M., «Byzantine Philosophical Texts of the Seventh Century», *JOB*, 23 (1974), 61-76· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *A Middle Byzantine Handbook of Logic Terminology*, σ. 71-98· ΤΑΤΑΚΗΣ, ὁ.π., 116-117· ΤΡΙΑΝΤΑΡΗ-ΜΑΡΑ Σ., *Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, τ. Α'. Ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα στὸ Μεσαίωνα, Ἀθήνα, 2005, σ. 456.

σμο ή όρολογία και οί μέθοδοι προσέγγισης και παρουσίασης, έπρόκειτο να χρησιμοποιηθούν σε μεγάλο βαθμό κατά τη διάρκεια της δεύτερης φάσης της Εικονομαχίας από τον πατριάρχη Νικηφόρο Α' ³¹, τον όσιο Θεόδωρο Στουδίτη (κυρίως με τους τρεις Άντιρρητικούς του λόγους και τις έπιστολές του προς τον Ίωάννη Γραμματικό) ³² και να κορυφωθούν στο πρόσωπο του Μεγάλου Φωτίου, όπου ή διαλεκτική, ή μεθοδική και λογική αναζήτηση, ή ένασχόληση με τις «κατηγορίες», τό «γένος» και τό «είδος», θα άποτελέσουν άναπόσπαστα έργα-λειά της θεολογίας του ³³. Δέν είναι άνώφελο επίσης να σημειωθεί ότι, όπως στην άριστοτελική σκέψη, ή λογική και ή μεταφυσική δέν είναι ασύμβατα, άντιφατικά συστήματα ³⁴, έτσι και στην πραγματεία που έξετάζουμε (τηρουμένων πάντοτε των άναλογιών), οί άποδεικτικές άρχές και οί προϋποθέσεις του συστηματικού της λόγου όχι μόνο δέν άπομονώνονται, αλλά λειτουργούν και ύποστηρικτικά στη θεολογική έμβάθυνση που έπιχειρεί ό συγγραφέας της.

στ) Η παράλληλη μελέτη των έργων του Ταρασίου και του κειμένου της «Άνασκευής του καττυθέντος» οδηγεί στην παρατήρηση ότι τα παραθέματα, τα παραδείγματα και οί όροι που χρησιμοποιούνται από την Άγία Γραφή, είναι άπολύτως ένσωματωμένα στη δομή του λόγου της πραγματείας, έπιτυγχάνοντας τό στόχο της παρουσίασης ένός άρμονικού συνόλου, που είναι έμπλεο θεολογικού δυναμισμού. Τό ίδιο άκριβώς παρατηρείται σε όλα άνεξαίρετως τά έργα του Ταρασίου. Ό συγγραφέας τους, όμως, δέν προσπαθεί να έπιτύχει μιá

31. Πρβλ. ALEXANDER, ό.π., 200-208· MONDZAIN - BAUDINET, *Nicephore. Discours contre les Iconoclastes*, Paris, 1989, σ. 24-26· MANGO C., «La Cultura greca in Palestina dopo la conquista araba», *Bizanzio fuori di Bizanzio*, Palermo, 1991, 45· HUNGER, ό.π., 10-102.

32. Πρβλ. LEMERLE, ό.π., 119· ΤΑΤΑΚΗΣ, ό.π., 130.

33. Πρβλ. ΤΑΤΑΚΗΣ, ό.π., 133-135· ΜΠΕΝΑΚΗΣ Α. Γ., «Η Σπουδή της Βυζαντινής φιλοσοφίας. Κριτική Έπισκόπηση 1949-1971», *Φιλοσοφία 1* (1971), 390-433· HUNGER H., *Die Hochsprachliche Profane Literatur der Byzantiner*, I, München, 1978, σ. 11-42· SEVCENKO I., «The definition of philosophy in the Life of Saint Constantine», *Roman Jakobson*, (έκδ.) M. Halle (1956), σ. 140-148. Γενικά για την έπίδραση της Άριστοτελικής Λογικής στους Πατέρες της Έκκλησίας βλ. μεταξύ άλλων, RUNIA D. T., «Festugiere Revisited: Aristotle in the Greek Patres», *Vigiliae Christianae* 43 (1989), 1-34· STEAD C., *Divine Substance*, Oxford, 1977· VAN LOON H., *The Dyophysite Christology of Cyril of Alexandria* [Supplements to Vigiliae Christianae 96], Leiden-Boston, 2009, σ. 61-122.

34. Πρβλ. ΠΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ - ΒΑΛΛΑΑ Τ., *Στά ίχνη των αρχαίων Έλλήνων φιλοσόφων*, Άθήνα, 2011, σ. 163-182· Z LEBLOND J. M., *Logique et methode chez Aristote Étude sur la recherche des principes dans la physique aristotélicienne*, Paris, 1996¹ (1939), σ. 11 κ.έξ.· ΚΟΥΣΟΥΛΗΣ Σ., *Η Άριστοτέλεια Συλλογιστική. Σπουδή στη θεωρία του συλλογισμού*, Θεσσαλονίκη - Άθήνα, 2001, σ. 16 κ.έξ.

συλλογή χωρίων³⁵. Ἡ πληθωρική ἐγκατασπορά τῶν ἀγιογραφικῶν χωρίων πού ἐνσωματώνονται ἀριστοτεχνικά στό λόγο του, ἀποκαλύπτουν τόν ἴδιο συγγραφέα πού ἐπιχειρεῖ πάντοτε νά περιφρουρήσει τήν ὀρθοδοξία, διαθέτοντας ταυτόχρονα τή συνείδηση ὅτι εἶναι μέλος μιᾶς κοινότητας πού κατέχει τήν ἀπόλυτη ἀλήθεια³⁶.

ζ) Εἶναι χαρακτηριστική ἡ σύμπτωση τῆς ἐπιχειρηματολογίας τοῦ Ταρασίου καί τοῦ συγγραφέα τῆς πραγματείας στήν προσπάθεια ἀνατροπῆς τῶν εἰκονομαχικῶν θέσεων. Ἡ σύνοδος τῆς Ἱερείας εἶχε ἐπικαλεσθεῖ, γιά νά τεκμηριώσῃ τίς ἀπόψεις της, ἀνάμεσα στά κείμενα πού χρησιμοποίησε καί τήν ἐπιστολή τοῦ Καισαρείας Εὐσεβίου πρὸς τήν Κωνσταντία (τήν χήρα τοῦ αὐτοκράτορα Λικινίου)³⁷. Ὁ πατριάρχης Ταράσιος στήν Πέμπτη «Πρᾶξι» τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὑπέδειξε νά ἀναγνωσθοῦν δύο σημεῖα ἀπό τὸ ἔργο τοῦ δευτέρου³⁸. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πράττει καί ὁ συγγραφέας τῆς «Ἀνασκευῆς τοῦ καττυθέντος» προκειμένου νά ἀποδείξει ὅτι ὁ Εὐσέβιος ὑπῆρξε ἀρειανόφρων: κάνει χρήση τῶν δύο συγκεκριμένων σημείων (χωρὶς ὅμως νά περιορισθεῖ σὲ αὐτά) ἀπὸ τὸ

35. Ὅπως, ἐξάλλου, ἀναφέρει ὁ Καθηγητὴς Ν. Ματσούκας, «ἡ θεώρηση τοῦ κόσμου καί τῆς ἱστορίας, ἀπὸ θεολογικὴ σκοπιά, δὲν ἔγινε ποτὲ οὔτε μπορεῖ νά γίνει μὲ μιὰ συλλογὴ χωρίων», (ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ Ν., *Ὁρθοδοξία καὶ αἵρεση στοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς τοῦ Δ', Ε', Στ' αἰῶνα* [Φιλοσοφικὴ καὶ Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη 23], Θεσσαλονίκη, 1992, σ. 91.

36. Τὸ κῆρος τῆς Ἀγ. Γραφῆς εἶναι ἀλληλένδετο μὲ τὴν ἴδια τὴν πορεία τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ βιωμένη πίστις τῶν μελῶν της ἀποτελεῖ ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τὴν ὀρθὴ χρήση, κατανόηση καὶ ἐρμηνεία τῆς Βίβλου. Ὅπως, μάλιστα, ἐπισημαίνει ὁ συντάκτης τῆς πραγματείας πού ἐξετάζουμε, ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τὸν ἀψευδῆ μάρτυρα τῆς ἀuthenticότητος τῶν βιβλίων τῆς Ἀγ. Γραφῆς (πρὸβλ. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Ἀνασκευή*, MANSI 13, 293^{AB}. Ἐπίσης, βλ. ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ ΧΡ., «Ἡ χρησιμοποίησις τῆς Ἁγίας Γραφῆς κατὰ τὰς εἰκονομαχικὰς ἐριδας» *L' icône dans la théologie et l' art* (ἔκδ. Μητρ. Ἑλβετίας Dam. Papandreou), Les éditions du centre Orthodoxe Chambésy, 1990, 127-143.

37. MANSI 13, 313^A-313^D. πρὸβλ. ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, *Ἐπιστολὴ πρὸς Κωνσταντίαν Αὐγούσταν*, PG 20, 1545-1549.

38. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Πρακτικά*, MANSI 13, 176DE. Ἔχει σημασία νά ὑπενθυμίσουμε ὅτι τὰ συγγράμματα τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας, εἶχαν ἤδη θεωρηθεῖ ὡς αἱρετικά ἀπὸ τὸν πατριάρχη Γερμανό, ὁ ὁποῖος καί τὰ τοποθέτησε στὴ βιβλιοθήκη τοῦ πατριαρχείου σὲ ξεχωριστὸ κιβώτιο (ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Περὶ τε τῶν ἁγίων Συνόδων*, PG 98, 53^A: «οὐδαμῶς τοῖς ὀρθοδόξων πονήμασι τὰ βιβλία αὐτοῦ συναπέθεντο, ἀλλὰ χωρὶς μετὰ τὸ πλήρωμα τούτων, εἰς τὴν ἀπαρχὴν τῶν αἱρετικῶν βιβλίων ἐν τῷ ἰδίῳ κιβωτίῳ ἐγκατέθεντο». Πρὸβλ. τὴν ἀναλυτικὴ μελέτη τοῦ WINKEL-MANN F., «*Die Beurteilung des Eusebius von Cäsarea und seiner Vita Constantini im griechischen Osten*», Byzantinische Beiträge [Deutsche Historiker - Gesellschaft], Berlin, 1964, σ. 91-119.

ἔργο του³⁹. Ἡ σύμπτωση εἶναι τουλάχιστον ἀπροσδόκητη, δεδομένου ὅτι τὸ κείμενο τοῦ Εὐσεβίου δὲν εἶναι ἀντιπροσωπευτικὸ τῶν εἰκονομαχικῶν θέσεων, ὥστε νὰ δικαιολογεῖται μιὰ τέτοιου εἴδους ταύτιση ἐπιχειρημάτων μεταξὺ δύο διαφορετικῶν προσώπων⁴⁰. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τέτοιου εἴδους συμπτώσεις, ἰδιαίτερα διασαφηνιστικὴ εἶναι ἡ ἀσυνήθιστη σύμπτωση σχετικὰ μὲ τὸ γενικὸ καθορισμὸ τῆς μεθόδου θεμελίωσης τῆς προσκύνησης τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἀπὸ τὸν πατριάρχη Ταράσιο καὶ τὸν συγγραφέα τῆς πραγματείας. Ὅπως διαμνύει ὁ συγγραφέας τῆς «Ἀνασκευῆς τοῦ καττυθέντος»: «ὄθεν γραφικῶς καὶ πατρικῶς, ἐρευνητικῶς τε καὶ συλλογιστικῶς ἐλθόντες εἰς ἐποψίαν τῶν φληναφηθέντων...»⁴¹. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ὁ Ταράσιος ἀναφέρει: «Καὶ αὐτοὶ δὲ ἡμεῖς γραφικῶς καὶ ἐρευνητικῶς, καὶ συλλογιστικῶς, καὶ ἀποδεικτικῶς, ἐξετάσαντες καὶ ταῖς πατρικαῖς διδασκαλίαις μαθητεύσαντες...»⁴².

η) Μία ἀπὸ τὶς πιὸ σημαντικὲς ἀποδείξεις ὅμως περὶ τῆς πατρότητας τοῦ κειμένου, μᾶς παρέχεται ἀπὸ τὸ χρονικὸ προσδιορισμὸ τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου⁴³. Ὁ πατριάρχης Ταράσιος, μὲ ἀφορμὴ τὸν 82^ο κανόνα τῆς Πενθέκτης, ἀναφέρει: «Τινὲς ἄγνοιοιαν νοσοῦντες εἰς τοὺς κανόνας τούτους σκανδαλίζονται, φάσκοντες· ἄραγὲ τῆς ἕκτης συνόδου εἰσίν; Γνωσκέτωσαν δὲ οἱ τοιοῦτοι, ὡς ὅτι ἡ ἁγία μεγάλη ἕκτη σύνοδος ἐπὶ Κωνσταντίνου συνεκροτήθη... οἴκαδε ἀνεχώρησαν κατὰ τὸ τεσσαρεσκαίδεκατον ἔτος Κωνσταντίνου. Μετὰ γοῦν τέσσαρα ἢ πέντε ἔτη οἱ αὐτοὶ πατέρες συναθροισθέντες ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου τοὺς προδηλωμένους κανόνας ἐκτεθείκασιν»⁴⁴. Ἀντίστοιχα, ὁ συντάκτης τῆς «Ἀνασκευῆς τοῦ καττυθέντος» διακηρύττει: «Ἡ δὲ ἁγία ἕκτη καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος μετὰ τὸ ἐκφωνῆσαι τὸν ἑαυτῆς ὄρον... αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ ἐν αὐτῇ συναθροισθέντες, πάλιν θεία ἐπινεύσει ὁμοθυ-

39. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Ἀνασκευή*, MANSI 13, 317^{CD}.

40. Πρβλ. ADREEV, ὁ.π., 142.

41. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Ἀνασκευή*, MANSI 13, 205DE.

42. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Πρακτικά*, MANSI 12, 1086^B.

43. Περὶ τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου βλ. OHME H., *Das Konzil Quinisextum*, Griechisch-deutsch [Fontes Christiani, Bd 82], Turnhout (Brepols-Publishers) 2006· HEFELE-LECLERCQ, *Histoire des Conciles*, σ. 560-581· ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Σύνοδοι*, σ. 191-276· FRITZ G., «Quinisexte (Concile)», *DTC* 13² (1937), στ. 1581-97· ΚΟΝΤΟΣΤΕΡΠΟΥ Δ., «Ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως 691/692», *ΕΕΘΣΠΘ* 28 (1985), 487-526· ΦΕΙΔΑΣ, ὁ.π., τ. Α', σ. 750-763· ΚΟΡΔΗΣ Γ. Δ., *Μορφή καὶ Εἰκόνα. Ἡ προβληματικὴ γιὰ τὴ σχέση μορφῆς καὶ εἰκόνας κατὰ τοὺς εἰκονομάχους καὶ εἰκονοφίλους* (διδ. διατριβή), Ἀθήνα, 1991, σ. 200 κ.ἑξ.

44. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Πρακτικά*, MANSI 13, 41^{CD}.

μαδὸν συνελθόντες μετὰ τέσσαρας ἢ πέντε χρόνους, κανόνας ἐξέδωκαν ἐπὶ κατορθώσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἕως τῶν δύο καὶ ἑκατὸν»⁴⁵. Ὁ χρονικὸς προσδιορισμὸς τῆς Πενθέκτης τέσσαρα ἢ πέντε ἔτη ἔπειτα ἀπὸ τῆς λήξης τῶν ἐργασιῶν τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, δὲν θὰ ἦταν καθόλου χρήσιμος στὸ συλλογισμὸ μας, ἐὰν ἦταν ἀκριβής. Ὅμως, ἡ ΣΤ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος συνεδρίασε ἀπὸ τὶς 7 Νοεμβρίου 680 μέχρι τὶς 16 Σεπτεμβρίου 681⁴⁶ καὶ οἱ ἐργασίες τῆς Πενθέκτης διήρκεσαν ἀπὸ τὴν 1^η Σεπτεμβρίου 691 ἕως τὶς 31 Αὐγούστου 692⁴⁷ καὶ, ἐπομένως, συνῆλθε δέκα ἔτη μετὰ τὴν Ἑκτη. Ἡ ἐπανάληψη τοῦ ἴδιου ἀκριβῶς λάθους εἶναι μία σαφὴς ἀπόδειξη ὅτι ἡ πραγματεία ποὺ ἐξετάζουμε πρέπει νὰ συναριθμηθεῖ ἀνάμεσα στὰ ἔργα τοῦ Ταρασίου⁴⁸.

θ) Στὸ περιεχόμενο τῆς «Ἀνασκευῆς τοῦ καττυθέντος» ἐντοπίζεται σὲ τρεῖς διαφορετικὲς περιπτώσεις ὁ ὅρος «μυστηπῶλος»⁴⁹, τὸν ὁποῖο ἐντοπίζουμε (μὲ τὴν ἴδια πάντοτε σημασία) καὶ σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Ταρασίου⁵⁰. Ἡ συγκεκριμένη γραφὴ τῆς λέξης, ἀντὶ τῆς περισσότερο διαδεδομένης γραφῆς «μυστιπῶλος»⁵¹, εἶναι τόσο σπάνια ποὺ ἀπαντᾷ ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ποὺ ἀναφέραμε, σὲ μία μόνο ἀκόμα περίπτωσι, καὶ δὴ στὸ ἀμφιβαλλόμενο ἔργο τοῦ Γρηγορίου τοῦ

45. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Ἀνασκευή*, MANSI 13, 220^{BC}.

46. ΦΕΙΔΑΣ, ὁ.π., τ. Α', 752.

47. Πρβλ. ΦΕΙΔΑΣ, ὁ.π., τ. Α', σ. 761. Ὅπως ὑποστήριξε ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Σουηδίας Παῦλος Μενεβίσογλου, ἡ λήξη τῶν ἐργασιῶν τῆς Πενθέκτης πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ λίγο ἀργότερα, ἀφοῦ διήρκεσε «μεταξὺ 1^{ης} Σεπτεμβρίου καὶ 31^{ης} Δεκεμβρίου 691, λίαν πιθανῶς δὲ κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 691» (ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ Π., *Ἱστορικὴ εἰσαγωγή εἰς τοὺς κανόνας τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας*, Στοκχόλμη, 1990, σ. 281).

48. Ἡ ὑπόθεση τοῦ Καθ. Β. Γιαννόπουλου ὅτι ὁ Ταράσιος πιθανὸν νὰ παρασύρθηκε ἀπὸ τὸν ἔλεγχον αὐθεντικότητος τῶν Πρακτικῶν τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ποὺ ἔγινε κατὰ τὴν «Διάσκεψη» τοῦ 686 ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα καὶ ὀρισμένους ἐπισκόπους ποὺ εἶχαν μετᾶσχει στὴν Ἑκτη (πρβλ. ΠΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Σύνοδοι*, σ. 195-196), δὲν μεταβάλλει καθόλου τὸ ἀντικειμενικὸ γεγονὸς τοῦ χρονολογικοῦ σφάλματος ποὺ διαπραττεται. Στὴν προφανῆ σύγχυση ἀναφέρεται καὶ ὁ Γ. Γκαβαρδίνης (Πρβλ. ΓΚΑΒΑΡΙΝΑΣ Γ., *Ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ τὸ νομοθετικὸ τῆς ἔργου*, Κατερίνη, 1998, σ. 33-34).

49. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Ἀνασκευή*, MANSI 13, 265^{CD}: «ὡς ἴσασι πάντες οἱ τῆς ἱερωσύνης μυστηπῶλοι...» MANSI 13, 300^A: «τῶν μεγάλων μυστηπῶλων Βασιλείου καὶ Ἰωάννου ῥητὰ προσφέρουσιν εἰς μαρτυρίαν» MANSI 13, 357^D: «Γερμανὸν τὸν μυστηπῶλον θύτην καὶ ἱερέα Χριστοῦ».

50. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Σικελίας*, PG 98, 1477^B: «καὶ ἀξίως θῆται καὶ ἱερεῖς καὶ μυστηπῶλοι ἐκλέγονται τοῦ λαοῦ προκαθε-ζόμενοι».

51. Πρβλ. ΦΩΤΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Λέξεων Συναγωγὴ*, τ. Β', σ. 281: «Μυστιπῶλος: ὁ περὶ τὰ μυστήρια ἀναστρεφόμενος» ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΔΙΑΚΟΝΟΣ, *Βίος Στεφάνου τοῦ Νέου*, PG 100, 1077^C: «τῷ ἐμπύρῳ τοῦ θείου Πνεύματος κινήσει ὁ μυστιπῶλος».

Θεολόγου, *Χριστός Πάσχων*⁵². Ἡ λέξι δηλαδὴ θὰ ἀποτελοῦσε «ἅπαξ λεγόμενον», ἐὰν δὲν τὴν ἐπαναλάμβανε ὁ ἅγιος Ταράσιος καὶ ὁ συντάκτης τῆς ἀναιρετικῆς πραγματείας, μὲ συνέπεια νὰ ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς ἰσχυρότερες ἀποδείξεις ποῦ ἀποκαλύπτουν τὸ πρόσωπο τοῦ Ταρασίου ὡς τὸν συντάκτη τοῦ ἔργου ποῦ ἐξετάζουμε.

ι) Τέλος, ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τῆς ἐξεταζομένης πραγματείας συνηγοροῦν ἡ γλῶσσα, τὸ ὕφος καὶ ἓνα πλῆθος γλωσσικῶν στοιχείων (ρητορικὰ σχήματα λόγου, λογικὰ καὶ ἐπαγωγικὰ ἐπιχειρήματα, μὴ περιορισμὸς σὲ φανερὰ στοιχεία τοῦ λόγου, ψυχολογικὰ ἐπιχειρήματα, μεθοδικότητα, μαχητικὸς τόνος, ἀνεπηρέαστη διατήρηση σκέψης, χρησιμοποίηση στοιχείων ἀπὸ πρῶτο χέρι) ποῦ διακρίνουν τὸν Ταράσιο σὲ ὅλα τὰ ἔργα του. Παράλληλα, σὲ ἓνα ἔργο συγκέντρωσης καὶ σύνθεσης τῆς ὕλης, ἡ ὁμοιογένεια καὶ ἡ ἐνότητα ποῦ παρουσιάζει σὲ κάθε πτυχὴ του (σὲ συνάρτηση βεβαίως καὶ μὲ τὰ ὑπόλοιπα στοιχεία ποῦ ἐκθέτουμε), ἀποκλείει τὴ συγγραφὴ τῆς «Ἀνασκευῆς τοῦ καττυθέντος» ἀπὸ μία ἐπιτροπὴ ἐποπτευομένη ὑπὸ τοῦ Ταρασίου. Εἶναι εὐλόγο νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι τὸ θεολογικὸ ἐπιτελεῖο ποῦ εἶχε συγκροτήσει ὁ ἅγιος Ταράσιος, εἶχε βοηθήσει τὸν πατριάρχη στὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὴ συγκέντρωση τοῦ ἐκτεταμένου ὕλικου ποῦ ἦταν ἀπαραίτητο γιὰ τὴ σύνταξη τῆς πραγματείας. Ἡ σύνθεση, ὁμως, καὶ παραγωγή τῆς εἶναι σαφὲς ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὸν κάλαμο τοῦ πατριάρχη Ταρασίου, ποῦ δόθηκε ἐξ ἀρχῆς πλησίσιος στὸ ὄραμα μιᾶς ἐνωμένης καὶ ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας⁵³.

Κατωτέρω παραθέτουμε ὀρισμένες κοινὲς ἐκφράσεις καὶ μεταφορὲς ποῦ ἀντλήσαμε ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπὸ τὴν «Ἀνασκευὴ τοῦ καττυθέντος», ἀφ' ἑτέρου δέ, ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ἔργα του καὶ οἱ ὁποῖες ἐξαλείφουν καὶ τὴν τελευταία ἀμφιβολία περὶ τῆς πατρότητος τῆς πραγματείας. Οἱ ἐκτενεῖς γλωσσικὲς καὶ νοηματικὲς ὁμοιότητες καθιστοῦν βέβαιη τὴ συγγραφὴ τοῦ ὑπὸ ἐξέταση κειμένου ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸ πατριάρχη Ταράσιο⁵⁴.

52. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ, *Χριστός Πάσχων*, στ. 1166-1167: «καὶ σοὶ μόνος πάρεσι μύστης παρθένος λιπὼν ἀδελφὸν ἐν χορῷ μυστηπύλων». Ἀναλυτικότερα γιὰ τὸ θρησκευτικὸ δράμα «Χριστὸς Πάσχων», βλ. ΠΑΪΔΑΣ Κ. Δ. Σ., *Εἰσαγωγή στὴ Βυζαντινὴ Ποίηση, Λόγια κοσμικῆ ποίηση, θρησκευτικῆ ποίηση καὶ ὕμνογραφία*, Ἀθήνα, 2006, σ. 75-80, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

53. Πρβλ. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Ἀπολογητικὸς πρὸς τὸν λαόν*, PG 98, 1425B-1425^p.

54. Γιὰ τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Πατριάρχη Ταρασίου βλ. ΓΟΥΛΑΣ Κ. Δ., *Ἡ Χριστολογία καὶ ἡ περὶ εἰκόνων διδασκαλία τοῦ Πατριάρχου Ταρασίου (784-806)*, Ἀθήνα 2012 (ἀνεκδ. διδ. διατριβή), σελ. 32-79.

«Ἀνασκευὴ τοῦ καττυθέντος»

Ἔργα Ταρασίου

1α. «Καὶ ὄημασι μὲν σχηματίζονται τὴν εὐσέβειαν, περὶ δὲ τὸν νοῦν κακουργοῦσι· καὶ τοῖς χεῖλεσι ταύτην τιμῶσι, τῇ δὲ καρδίᾳ πόρῳ ἀπέχουσιν ἀπ' αὐτῆς» (MANSI 13, 217^c).

1β. «ὄημασι σχηματίζονται τὴν εὐσέβειαν... Ἄλλὰ περὶ τὸν νοῦν κακουργεῖν θέλοντες, ἐξ ἰδίας γνώμης φθέγονταί τε καὶ ὀρίζονται» (MANSI 13, 325^b).

2α. «Εἶτα ὡς παραχαράκται τῆς ἀληθείας, διαστρέφοντες καὶ τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς ἐννοίας τοῦ κυρίου» (MANSI 13, 280^p).

2β. «καὶ προφανῶς παραχαράκται τῆς ἀληθείας εὐρίσκονται» (MANSI 13, 312^b).

3. «Ἄλλ' ἢ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται» (MANSI 13, 340^p).

4α. «δι' αὐτοῦ τὸ τῆς ταπεινώσεως ὕψος τοῦ Θεοῦ λόγου κατανοοῦντες, καὶ πρὸς μνήμην τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας, τοῦ τε πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου χειραγωγούμενοι καὶ τῆς ἐντεῦθεν γενομένης τῷ κόσμῳ ἀπολυτρώσεως» (MANSI 13, 220DE).

4β. «πρὸς δόξαν Θεοῦ χειραγωγούσαν θεὰν καὶ ὄψιν, δι' ἧς τὸ τῆς ταπεινώσεως ὕψος τοῦ Θεοῦ λόγου κατανοοῦμεν, καὶ πρὸς μνήμην τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας αὐτοῦ, τοῦ τε πάθους

1α. «Καὶ ὄημασι μὲν σχηματιζομένων τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ παρουσίᾳ ὀρθοδόξων, περὶ δὲ τὸν νοῦν κακουργούτων» (Πρακτικά, MANSI 12, 1030^E).

1β. «ὄημασι σχηματίζῃ τὴν ἀλήθειαν, περὶ δὲ τὸν νοῦν κακουργεῖς;» (Πρακτικά, MANSI 12, 1054^B).

2α. «εὐρίσκονται παραχαράπτοντες τὴν ἀλήθειαν καὶ μετὰ τοῦ ψόφου τῆς γλώττης αὐτῶν, συναγωνίζεται ἡ ψευδηγορία» (Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Σικελίας, PG 98, 1480^{AB}).

3. «ἀλλ' ἢ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται» (Ἀπολογητικὸς πρὸς τὸν λαόν, PG 98, 1428^A).

4α. «δι' αὐτοῦ τὸ τῆς ταπεινώσεως ὕψος τοῦ Θεοῦ λόγου κατανοοῦντες, καὶ πρὸς μνήμην τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας, τοῦ τε πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου χειραγωγούμενοι, καὶ τῆς ἐντεῦθεν γενομένης τῷ κόσμῳ ἀπολυτρώσεως» (Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, PG 98, 1465^B).

4β. «πρὸς ἀνάμνησιν δὲ τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας αὐτοῦ, καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου, χειραγωγεῖσθαι ἡμᾶς ἔφησαν ἐκ τῶν σεπτῶν εἰκόνων. Καὶ ἐὰν δι' αὐτῶν χειραγωγούμεθα εἰς τὴν

αὐτοῦ καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου χει-
ραγωγούμεθα» (MANSI 13, 225^E -
228^A).

5α. «Εἴτε οὖν ἀσπασμόν τι τοῦτο
φίλον καλεῖν, ἢ προσκύνησιν ταυτὸν
γὰρ ἀμφότερα» (MANSI 13, 361^B).

6. «εἰς ὑπόμνησιν τοῦ ἡμετέρου νοός,
καὶ πρὸς ἀναγωγὴν τῆς αὐτῶ πολιτείας»
(MANSI 13, 277^B).

7. «καὶ ζηλώσαντες τοῖς ἀποκηρυ-
χθεῖσι τῷ πτώ τῆς θείας κρίσεως»
(MANSI 13, 313^E).

8α. «ἀλλὰ πάντη ὑπόχαλκος οὔσα καὶ
κίβδηλος, ἰοῦ θανατηφόρου γέμου-
σα» (MANSI 13, 209^B).

8β. «ἰὸς ἀσπίδος ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν
τάφος ἀνεωγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν»
(MANSI 13, 353^D).

8γ. «τὰ πικρὰ τῆς ἰοβόλου αὐτῶν
γλώττης καὶ ἐχιδνώδη δόγματα ἰοῦ
θανατηφόρου μεμεστωμένα ἐξε-
μοῦσιν» (MANSI 13, 336^D).

9α. «ταῦτα ἀνελεῖν τῇ μαχαίρᾳ τοῦ
πνεύματος ἀναγκαῖον ἔστιν» (MANSI
13, 205^C).

οἰκονομίαν Χριστοῦ» (Πρακτικά,
MANSI 13, 41^D).

5α. «καὶ ταύτας προσκυνεῖν, ἥτοι
ἀσπάζεσθαι ταυτὸν γὰρ ἀμφότερα·
κυνεῖν γὰρ τῇ Ἑλλαδικῇ ἀρχαίᾳ δια-
λέκτῳ τὸ ἀσπάζεσθαι καὶ τὸ φιλεῖν
σημαίνει» (Ἐπιστολὴ τοῖς βασιλεῦσι,
PG 98, 1432^D).

5β. «καὶ ταύτας τιμητικῶς προσκυ-
νοῦμεν καὶ ἀσπαζόμεθα ταυτὸν γὰρ
ἀμφότερα» (Ἐγκύκλιος πρὸς τὸν
κλῆρον τῆς Κωνσταντινουπόλεως,
MANSI 13, 412^E).

6. «πρὸς ἀναγωγὴν καὶ ὑπόμνησιν
τοῦ καθ' ἡμᾶς νοός καὶ μετοχῆν τινὸς
ἀγιασμοῦ» (Ἐπιστολὴ πρὸς Ἰωάν-
νην, PG 98, 1453^C).

7. «ἐξελίκησε καὶ τῷ πτώ τῆς θείας
κρίσεως ἀπεβάλετο» (Ἐγκύκλιος
πρὸς τὸν κλῆρο τῆς Κωνσταντινουπό-
λεως, MANSI 13, 412^D).

8α. «Ἄλλ ὡὰ ἀσπίδων ἐρῶρηξαν, καὶ
ἰστὸν ἀράχνης κατὰ τὸν προφήτην
ὑφαναν· καὶ ὁ μέλλων τῶν ὠῶν
αὐτῶν φαγεῖν, συντριψας οὖριον
εὔροι, καὶ ἐν αὐτῷ βασιλίσκον ἰοῦ
καὶ πνοῆς θανατηφόρου γέμοντα»
(Ἐπιστολὴ τοῖς βασιλεῦσι, PG 98,
1429^C).

9α. «ἐκτίλει τῇ μαχαίρᾳ τοῦ πνεύμα-
τος ἔσπευσεν» (Α' Ἐπιστολὴ πρὸς
Ἄδριανόν, PG 98, 1437^C).

9β. «Εἶτατέ διαρρήξαντες τοὺς δεσμούςσιν αὐτῶν τῇ μαχαίρᾳ τοῦ πνεύματος» (MANSI 13, 205^F - 208^A).

9γ. «ἔξετέμομεν τῇ μαχαίρᾳ τοῦ πνεύματος» (MANSI 13, 360^A).

10α. «ἀναμέσον ἁγίου καὶ βεβήλου οὐ διέστειλαν, τὴν εἰκόνα τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ λόγου, κυρίου δὲ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁμοίως τῇ εἰκόνι τοῦ σατανᾶ, εἶδωλον ἀποκαλέσαντες» (MANSI 13, 208^F).

10β. «ἀναμέσον ἁγίου καὶ βεβήλου οὐ διέστειλαν, καὶ ἀναμέσον καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων οὐ διέστειλαν» (MANSI 13, 232^A).

11. «καὶ ἐμπνέοντες ὀργῆς καὶ συγκοφαντίας ἐν σκοτομήνῃ δοκοῦσι» (MANSI 13, 356^B).

12α. «ἐκ χρυσοῦ κατασκεύασε, κατασκιάζοντα τὸ ἰλαστήριον τὸ τὸν Χριστὸν προτυποῦν» (MANSI 13, 285^A).

12β. «Τοῦτο δὲ ποιήσας χρυσᾶ χωνευτὰ χερουβίμ, κατασκιάζοντα τὸ ἰλαστήριον, ἦτοι προσκυνοῦντα αὐτῷ» (MANSI 13, 285^{AB}).

13. «ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὄρουξαν ἑαυτοῖς λάγκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν» (MANSI 13, 313^D).

9β. «καὶ τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος ἐξεκέντησε» (Α΄ Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀδριανόν, PG 98, 1440^C).

9γ. «ἐξεκέντησαν τῇ μαχαίρᾳ τοῦ πνεύματος» (Πρακτικά, MANSI 13, 128^B).

9δ. «Τῆς δὲ πέμπτης, ὡς ἡ τοῦ Πνεύματος μάχαιρα» (Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, PG 98, 1464^D).

10α. «Ὅτι ἀναμέσον ἁγίου καὶ βεβήλου οὐ διέστειλαν. Τὴν εἰκόνα γὰρ τοῦ κυρίου καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἴσα ταῖς εἰκόσι τῶν δαιμονίων ὠνόμασαν» (Τὸ ἀκοινώνητον ὄνομα τοῦ Θεοῦ, MANSI 13, 482^D).

11. «Οὕτω ψυχὴ ἐν σκοτομήνῃ αἰρέσεως οὕσα, τὸ φῶς τῆς ὀρθοδοξίας δυσχερῶς ἐπιγνώσκει» (Πρακτικά, MANSI 12, 1018^E).

12α. «ἐὰν ἡ παλαιὰ εἶχε χερουβίμ κατασκιάζοντα τὸ ἰλαστήριον, καὶ ἡμεῖς εἰκόνας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἁγίας θεοτόκου, καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἔξομεν, κατασκιάζούσας τὸ ἰλαστήριον» (Πρακτικά, MANSI 13, 5^D).

13. «ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὄρουξαν ἑαυτοῖς λάγκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν» (Πρακτικά, MANSI

14. «ὁ Θεὸς λόγος σαρκὶ ἐπιδημήσας ἐν ἡμῖν εἰργάσατο, ῥυσάμενος ἡμᾶς ἐκ τῶν εἰδώλων πλάνης» (MANSI 13, 332^A).

15α. «Διὸ καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος ...· τὴν Βηθλεὲμ τίμησον, καὶ τὴν φάτνην προσκύνησον» (MANSI 13, 309^D).

15β. «Ὁ θεολόγος Γρηγόριος... τὴν Βηθλεὲμ σεβάσθητι, καὶ τὴν φάτνην προσκύνησον» (MANSI 13, 361^D).

16α. «Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων διδάσκει, ὅτι τῆς εἰκόνας ἀτιμαζομένης, πάντως δὲ τὸ πρωτότυπον ἀτιμάζεται» (MANSI 13, 273^{AB}).

16β. «καὶ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων μὴ ἐξακολουθεῖν» (MANSI 13, 273^B).

16γ. «καὶ αὐτοὶ μὲν οἱ πατέρες τῇ φύσει τῶν πραγμάτων κατηκολούθησαν» (MANSI 13, 325DE).

17. «Τὸ γὰρ ἀλλήλων δηλωτικά, ἀναμφιβόλως καὶ τὰς ἀλλήλων ἔχουσιν ἐμφάσεις» (MANSI 13, 269^B).

18. «Αὕτη τοῦ προτέρου θεοειδεστέρα, καὶ κρείττων τῆς πλάσεως γίνεται ἢ ἀνάπλασις» (MANSI 13, 216^A).

19. «Καὶ ταῦτα ἀσπαζόμεθα διὰ τὸ ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου γενέσθαι καὶ ἀνατεθεῖναι» (MANSI 13, 301^C).

13, 157^D).

14. «Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν... καὶ τῆς εἰδωλικῆς μανίας ἡμᾶς ῥυσάμενος, ὁ ἐξαλείψας τὰ ὀνόματα τῶν εἰδώλων ἀπὸ τῆς γῆς» (Ἐγκύκλιος πρὸς τὸν κληρὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, MANSI 13, 408DE).

15α. «Σύμφωνα δὲ τούτοις καὶ ὁ τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος Γρηγόριος λέγει· Τὴν Βηθλεὲμ σεβάσθητι, καὶ τὴν φάτνην προσκύνησον» (Ἐπιστολὴ τοῖς βασιλεῦσι, PG 98, 1433^B).

16α. «αὐτὴ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων διδάσκει, ὅτι ἡ τῆς εἰκόνας τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ἀτιμία» (Πρακτικά, MANSI 13, 69^C).

17. «Τὰ ἀλλήλων γνωριστικὰ χωρὶς πάσης ἀντιλογίας καὶ τὰς ἀλλήλων ἔχουσι δηλώσεις, καὶ ταῖς αὐταῖς τιμαῖς γεραίρονται» (Τὸ ἀκοινώνητον ὄνομα τοῦ Θεοῦ, MANSI 13, 482^E).

18. «δι' ἧς, Σῶτερ, ἀναπέπλασται τοῦτο μᾶλλον μίμημα θείου κάλλους τοῦ πρὶν θεοειδέστερον» (Τῇ κυριακῇ τῆς ὀρθοδοξίας, Pitra, *Analecta*, t. I, σ. 335).

19. «Καὶ ταύτας σχετικῶς πόθῳ προσκυνοῦμεν, ὡς εἰς ὄνομα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ... γεγονυίας, πρόδηλον εἰς ἓνα

20α. «καὶ καπήλων δίκην τὸν οἶνον μίσοῦσιν ὕδατι, καὶ ἀνατροπὴν θολερὰν τὸν πλησίον ποτίζειν οὐκ εὐλαβήθησαν» (MANSI 13, 213^B).

20β. «κατὰ τὸν προφήτην κάπηλοι μίξαντες τὸν οἶνον ὕδατι» (MANSI 13, 225^B).

20γ. «Καὶ ὡς κάπηλοι μινύουσι τὸν οἶνον ὕδατι, τὸν ἀληθῆ λόγον τῷ διεστραμμένῳ» (MANSI 13, 260^P).

20δ. «τὸ ψεῦδος τῇ ἀληθείᾳ συγκαταμίξαι βουλόμενοι, οἷα δηλητήριον ἀνακιρνῶντες μέλιτι» (MANSI 13, 333^D).

21. «καὶ μαρτυρικῶν ἄθλων διηγήσεις, καὶ τὰ τούτων ἐξηγητικά παθήματα» (MANSI 13, 241^B).

22. «ἄλλοτριεπισκόπους σφετεριζομένους τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον τῶν ἱερῶν ἀναθημάτων, καὶ τὰς ἐν μουσείοις ἀναζωγραφήσεις» (MANSI 13, 333^{AB}).

23α. «πούησαντες βουλήν, οὐ διὰ κυρίου καὶ συνθήκας, οὐ διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ» (MANSI 13, 325^C).

μόνον Θεὸν ἀληθινὸν τὴν λατρείαν καὶ τὴν πίστιν ἡμῶν ἀνατιθέμενον» (Πρακτικά, MANSI 12, 1086^B).

20α. «τὸν οἶνον ἔμιξαν ὕδατι, καὶ τὸν πλησίον ἐπότισαν ἀνατροπὴν θολερὰν» (Ἐπιστολὴ τοῖς βασιλεῦσι, PG 98, 1429^B).

21. «ἀναζωγραφεῖν τῶν ἀθλητικῶν μαρτύρων τὴν ἐξήγησιν» (Πρακτικά, MANSI 13, 20^B).

22. «ὅτι καὶ Ἀναστάσιος ὁ προηγησάμενος τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰς χρυσᾶς καὶ ἀργυρᾶς εἰκόνας ἐσφετερίσατο εἰς ἰδίαν χρεῖαν» (Πρακτικά, MANSI 13, 184^B).

23α. «Τοῦτο τὸ συνέδριον βαθεῖαν βουλήν ἐβουλεύσατο, καὶ οὐ διὰ κυρίου. Καὶ συνθήκας πεποίηκε, καὶ οὐ διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ» (Ἐγκύκλιος πρὸς τὸν κληρὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, MANSI 13, 412^C).

23β. «βουλήν βαθεῖαν ἐβουλεύσασθε, καὶ οὐ διὰ κυρίου· καὶ συνθήκας πεποιήκατε, καὶ οὐ διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ» (Πρακτικά, MANSI 12, 1015^E).

24α. «καὶ ὡσπερ λύκοι βαρεῖς τῇ ποιμνῇ τοῦ Χριστοῦ ἐπῆλθον» (MANSI 13, 325^ο).

24β. «λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου» (MANSI 13, 293^α).

24γ. «οἷα λύκοι κωδίῳ προκαλυπτόμενοι, ἐκ θεολογίας προοιμιάζονται» (MANSI 13, 212^ε).

25. «καὶ ζηλώσαντες τοῖς ἀποκηρυχθεῖσι τῷ πύθῳ τῆς θείας κρίσεως ἐκ τῆς δεσποτικῆς ἄλωνος, λέγω δὴ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας» (MANSI 13, 313^ε).

26α. «Σκοποῦντες δὲ τὰ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ εἰρημένα» (MANSI 13, 309^β).

26β. «Σκοπήσωμεν οὖν τὴν αὐτῶν παραφροσύνην» (MANSI 13, 348^α).

26γ. «Σκοπήσωμεν οὖν, τίνες ἦσαν» (MANSI 13, 293^{δε}).

27. «Δηλαδή γὰρ ἄνθρωποι ὄντες αἰσθητικοί, αἰσθητοῖς πράγμασι χρώμεθα πρὸς ἡμετέραν ἀναγνώρισιν, καὶ ὑπόμνησιν» (MANSI 13, 280^{οδ}).

28. «πάντα τὰ αὐτῷ ἀνατεθειμένα καὶ καθιερωμένα, εἴτε θεῖος τύπος τοῦ τιμίου σταυροῦ, εἴτε ἅγιον εὐαγγέλιον, εἴτε σεπτὰ εἰκόνες, εἴτε ἱερὰ σκευὴ εἰσί, καὶ ἀσπασώμεθα, καὶ περιπτυ-

24α. «καὶ λύκοι Ἀραβικοὶ ὄντες, δορὰν προβάτων ὑπεκρίθησαν ἐνδύσασθαι» (Ἐπιστολὴ τοῖς βασιλεῦσι, PG 98, 1429^{βc}).

25. «ἄτε ζιζάνια τῆς δεσποτικῆς ἄλωνος, λέγομεν δὴ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἐξελίκμησε, καὶ τῷ πύθῳ τῆς θείας κρίσεως ἀπεβάλετο» (Ἐγκύκλιος πρὸς τὸν κληρὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, MANSI 13, 412^ο).

26α. «Σκοπήσωμεν ἀδελφοί, ὅπως εἴρηκεν» (Πρακτικά, MANSI 13, 40^ο).

27. «Αἰσθητοὶ γὰρ ὄντες ἄλλως πὼς πρὸς τὰ νοητὰ οὐκ ἀνατεινόμεθα, εἰ μὴ δι' αἰσθητῶν συμβόλων, διὰ τε γραφικῆς θεωρίας, καὶ διὰ εἰκονικῆς ἀνατυπώσεως. Αὕτη γὰρ ἀπάντων τῶν πρωτοτύπων ὑπόμνησις ἐστὶ καὶ ἀναγωγὴ πρὸς τὰ αὐτά» (Τὸ ἀκοινωνητὸν ὄνομα τοῦ Θεοῦ, MANSI 13, 482^ε).

28. «τὸν τε τύπον τοῦ τιμίου σταυροῦ, ἅγιον εὐαγγέλιον διὰ γραφικῆς θεωρίας, σεπτὰς εἰκόνας δι' ἐξηγητικῆς ἀνατυπώσεως, καὶ ἕτερα πλεῖστα ἱερὰ ἀναθήματα καὶ ταῦτα προσεγ-

ξώμεθα, ὡς ἐλπίδα ἔχοντες ἁγιασμοῦ μεταλαμβάνειν παρ' αὐτῶν» (MANSI 13, 309^{CD}).

29α. «ἀληθινὴν καὶ εἰλικρινῆ πίστιν ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσι, τῇ σχετικῇ καὶ τιμητικῇ προσκυνήσει καθωμοίωσαν» (MANSI 13, 281^E)⁵⁵.

29β. «Καὶ ὡς ἀγίω ἢ τιμῇ τῆς ἀγιότητος οὐκ ἄλλως φυλάττεται, ἢ διὰ τῆς ἡμῶν σχετικῆς προσκυνήσεως» (MANSI 13, 309^D).

30α. «ὅτι αὐτοὶ παρεοίκασι τοῖς ἔθνεσι, τοῖς ἀλλάξασι τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, καὶ λατρεύσασι τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα» (MANSI 13, 285^C).

30β. «καὶ τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λατρεύσαντες» (MANSI 13, 205^{BC}).

30γ. «καὶ ἑτέροις κτίσμασιν, ἀλλὰ καὶ πετεινοῖς, καὶ τετραπόδοις, καὶ ἔρπετοῖς, καὶ οὐ Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ» (MANSI 13, 284^F).

31. «Οὐ μόνον γὰρ ψυχῆς ἐστέρηται εἰκῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ σώματος οὐσίας, φημί δὴ σαρκῶν, μυῶν, νεύρων, ὀστέων καὶ στοιχείων, ἧτοι αἵματος, φλέγματος, χυμοῦ, καὶ χολῆς» (MANSI 13, 244^C).

γίζοντες, καὶ σχετικῶς προσκυνούντες καὶ ἀσπαζόμενοι, τοῦ ἁγιασμοῦ αὐτῶν μεταλαμβάνομεν» (Τὸ ἀκοινώνητον ὄνομα τοῦ Θεοῦ, MANSI 13, 482^{BC}).

29α. «Καὶ ταύτας σχετικῶς πόθῳ προσκυνούμεν» (Πρακτικά, MANSI 12, 1086^B).

29β. «τοῦτον τὸν τίμιον χαρακτήρα σχετικῶς ἀσπαζόμεθα» (Λόγος εἰς τὰ Εἰσόδια, PG 98, 1496^C).

29γ. «καὶ ταῦτα προσεγγίζοντες, καὶ σχετικῶς προσκυνούντες καὶ ἀσπαζόμενοι» (Τὸ ἀκοινώνητον ὄνομα τοῦ Θεοῦ, MANSI 13, 482^C).

30α. «ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνοσ φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἔρπετῶν καὶ ἐσεβάσθησαν, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα» (Τὸ ἀκοινώνητον ὄνομα τοῦ Θεοῦ, MANSI 13, 479^C).

31. «Ἐνθεν καὶ τὰ σώματα ἡμῶν τῇ ἀναλογίᾳ τῶν τεσσάρων τούτων στοιχείων ἐκ τεσσάρων στοιχείων σύγκειται, αἵματος, φλέγματος, χυμοῦ, καὶ χολῆς» (Τὸ ἀκοινώνητον ὄνομα τοῦ Θεοῦ, MANSI 13, 483^C).

55. Ὁ ὅρος τῆς «σχετικῆς» προσκυνήσεως, πόθου καὶ ἀσπασμοῦ, εἰσάγεται γιὰ πρώτη φορά ἀπὸ τὸν πατριάρχη Ταράσιο. Βλ. ΓΟΥΛΑΣ, ὄπ.π., σελ. 248-261.

32α. «ἐρευνητικῶς ἀναγινώσκειν, καὶ μὴ παροδευτικῶς» (MANSI 13, 208^c).

33. «ὡς ἡ καθολικὴ ἐκκλησία παρὰ τοῦ αὐτὴν θεμελιώσαντος Χριστοῦ ἔλαβεν» (MANSI 13, 229^{AB}).

34. «Τὰς τοίνυν σεπτὰς εἰκόνας οἱ Χριστιανοὶ οὔτε θεοὺς ὠνόμασαν, οὔτε ὡς θεοὺς ἐλάτρευσαν» (MANSI 13, 225^A).

35α. «Καὶ γὰρ ὁ τῶν ἀπορρήτων θεατῆς Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος, καθὰ εἴρηται» (MANSI 13, 337^B).

35β. «Καὶ Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος» (MANSI 13, 345^B).

35γ. «Καὶ πάλιν, τοῦ θείου ἀποστόλου λέγοντος» (MANSI 13, 293^A).

32α. «καὶ ἐρευνητικῶς, καὶ οὐ παροδευτικῶς ἐν αὐτοῖς ἐγκύπτοντες» (Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Σικελίας, PG 98, 1477^A).

32β. «Οἱ οὖν ἐρευνητικῶς, καὶ οὐ παροδευτικῶς πᾶσι τοῖς Γραφικοῖς καὶ Πατρικοῖς διδάγμασιν ἐγκύπτοντες» (Ἐπιστολὴ πρὸς Ἰωάννην, PG 98, 1453^A).

33. «τὴν ἐπὶ τὴν πέτραν Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν τεθεμελιωμένην Ἐκκλησίαν αὐτοῦ» (Ἀπολογητικὸς πρὸς τὸν λαόν, PG 98, 1425^B).

34. «Οὐ μὴν δὲ τούτοις ὡς θεοῖς προσῆλθον οἱ Χριστιανοί, καθάπερ οἱ Ἕλληνες τοῖς εἰδώλοις» (Τὸ ἀκοινώητον ὄνομα τοῦ Θεοῦ, MANSI 13, 482^C).

35α. «Εἰ γὰρ ὁ Θεοῦ φωνῶν ἀκροασάμενος, οὐρανὸν τε ἐσχηκὼς παιδευτήριον, καὶ παραδείσου θεωρὸς γενόμενος, ἀκούσας τε ἀρρήτα ῥήματα, καὶ βαστάσας τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἐνώπιον ἔθνων καὶ βασιλέων, Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος Κορινθίοις γράφων ἔλεγε» (Ἀπολογητικὸς πρὸς τὸν λαόν, PG 98, 1425^A).

35β. «Τοῦνεκεν διαμαρτυρούμενος πᾶσι ἡμῖν ὁ ἀρπαγεὶς εἰς τρίτον οὐρανόν, καὶ εἰς τὸν παράδεισον εἰσελθὼν, καὶ ἀκούσας ἀρρήτα ῥήματα, Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος ἀπεφήνατο εἰπὼν» (Α΄ Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀδριανόν, PG 98, 1437^A).

35γ. «Περιττὸς κατ' αὐτοὺς καὶ Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος διδά-

35δ. «ὁ ταύτης μυσταγωγὸς θεῖος ἀπόστολος, φάσκων περὶ αὐτῆς» (MANSI 13, 237^E).

35ε. «ὡς φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος» (MANSI 13, 285^A).

35στ. «Τί γὰρ ἄλλο κελεύει ὁ θεῖος ἀπόστολος Κορινθίοις γράφων» (MANSI 13, 328^D).

36. «τὸ βασιλείον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον, τοῖς ἐνδεδυμένοις Χριστόν, καὶ τῇ χάριτι αὐτοῦ ἀπαλλαγεῖσι τῶν εἰδώλων, καὶ τῆς πλάνης αὐτῶν ἀνασωθεῖσι προστρίψαι ἐπειράθησαν» (MANSI 13, 205^C).

37α. «ὡς οὐδὲ Ἄνναν καὶ Καϊάφαν, καὶ τὸ αὐτῶν Ἰουδαϊκὸν συνέδριον τὸ κατὰ Χριστοῦ βουλευόμενον» (MANSI 13, 209^E -212^A).

37β. «ἀλλὰ πρόδηλον ὅτι Καϊαφαϊκὴ ἢ ἀπόφασις» (MANSI 13, 332^C).

38. «καὶ ψευδηγόρους δι' ἀποδείξεως

σκων» (Β' Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀδριανόν, PG 98, 1444^C).

35δ. «Πάλιν δὲ καὶ Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος» (Ἐπιστολὴ τοῖς βασιλεῦσι, PG 98, 1433^A).

35ε. «Ὁ εἰς τρίτον οὐρανὸν βεβηκώς, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἀκούσας ἄρῶντα ῥήματα· ὁ ἀπὸ Ἰερουσαλήμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ κηρύξας τὸ εὐαγγέλιον, Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος ἐλέγχων» (Τὸ ἀκοινώνητον ὄνομα τοῦ Θεοῦ, MANSI 13, 479^C).

35στ. «Ὁ οὖν θεῖος ἀπόστολος τρανώς ἀποφαίνεται πᾶσι τοῖς ὀνόματι Χριστοῦ κεκλημένοις» (Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Σικελίας, Pitra, *Juris*, τ. II, σ. 312).

36. «τὸ βασιλείον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον, τοὺς ἐνδυσάμενους Χριστόν, καὶ τῇ χάριτι αὐτοῦ ἀνασωθέντας ἐκ τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης, εἰδωλολάτραις ἀποκαλέσαντες» (Ἐπιστολὴ τοῖς βασιλεῦσι, PG 98, 1429^{AB}).

37α. «Μᾶλλον δὲ Καϊφαϊκὸν συνέδριον συστησάμενοι, γεννήτορες γεγόνασι δυσσεβῶν διδασκάλων» (Ἐπιστολὴ τοῖς βασιλεῦσι, PG 98, 1429^A).

37β. «Τοῦτο τὸ συνέδριον Καϊφαϊκὸν βουλευτήριον γέγονεν» (Ἐγκύκλιος πρὸς τὸν κληρὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, MANSI 13, 412^C).

38. «καὶ μετὰ τοῦ ψόφου τῆς γλώττης

έναργοῦς τὰς γλώσσας αὐτῶν πᾶσι γνωρίσειαν» (MANSI 205^F).

39α. «Βουλόμενοι δὲ καὶ ἕτερα ζιζανιώδη φυτουργῆσαι σπέρματα» (MANSI 13, 272^A).

40. «Σύμμαχον ἔχοντες τὴν μὴ νικωμένην ἀλήθειαν» (MANSI 13, 292^C).

41α. «τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ ἔχεσθαι μόνον, καὶ μὴ ἐκκλίνειν ἔνθεν καὶ ἔνθεν» (MANSI 13, 260^{BC}).

41β. «τῆς δὲ ἀπαγούσης τρίβου πρὸς τὴν βασιλικὴν ὁδὸν ἐκτρέπονται» (MANSI 13, 333^P).

41γ. «καὶ τῆς εὐτρυβοῦς καὶ βασιλικῆς ὁδοῦ παρατραπέντες» (MANSI 13, 352^A).

αὐτῶν, συναγωνίζεται ἢ ψευδηγορία» (Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Σικελίας, PG 98, 1480^{AB}).

39α. «ἀντὶ δὲ οἴτου ζιζάνια ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἀρούραις ἐνέσπειραν» (Ἐπιστολὴ τοῖς βασιλεῦσι, PG 98, 1429^B).

39β. «καὶ ζιζάνια ἐπισπείρειν ἐν ταύτῃ τῇ γεωργηθείσῃ ὑπὸ τῶν σαλπύγων τοῦ Πνεύματος» (Α΄ Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀδριανόν, PG 98, 1437^B).

39γ. «τὰ μὲν ζιζάνια, ἧτοι αἰρέσεις καὶ καινοτομίας παρεισκριθείσας καὶ ἐπεισαχθείσας πρόρριζον ἐξέτεμον» (Α΄ Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀδριανόν, PG 98, 1437^B).

40. «Ἀλλὰ τρόπαιον νικητήριον ἔχομεν τὴν μὴ νικωμένην ἀλήθειαν» (Ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, PG 98, 1461^B).

41α. «μὴ ἐκκλίνειν τῆδε κάκεισε, ἀλλὰ τὴν βασιλικὴν ὁδὸν βαδίζουσαν εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον» (Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Σικελίας, Pitra, *Juris*, τ. II, σ. 313).

Τὸ περιεχόμενο τῆς πραγματείας συνιστᾷ οὐσιαστικὰ θεολογικὴ συνοπτικὴ τοποθέτηση καί, ταυτόχρονα, ἀπάντηση στοῦ ὅλο ζήτημα τῆς εἰκονομαχίας⁵⁶.

56. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, ὁ.π., 158.

Προσεγγίζοντάς το συνοπτικά παρακολουθούμε τὸν ἅγιο Ταράσιο νὰ ἀποκρούει καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ ἀνασκευάζει τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν Εἰκονομάχων ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν εἰκόνων συνιστᾷ εἰδωλοποιΐα καὶ εἰδωλολατρία, καθὼς ἡ χρῆση τους εἶναι σύμφωνη μὲ τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὴν Παράδοση τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ὅπως μάλιστα προκύπτει ἀπὸ ἕνα πλῆθος στοιχείων ποὺ κατατίθενται στὴ Σύνοδο, «οὐ τῶν ζωγράφων ἐφευρέσεις ἢ τῶν εἰκόνων ποιήσεις, ἀλλὰ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐγκριτος θεσμοθεσία καὶ παράδοσις»⁵⁷. Ἐκτὸς ὅμως αὐτοῦ, ἡ ἴδια ἡ Σάρκωση τοῦ Κυρίου εἶναι αὐτὴ ποὺ προφυλάσσει τοὺς χριστιανοὺς καὶ ταυτόχρονα ἀποκλείει τὸ ὅποιοδήποτε ἐνδεχόμενο ἐξάφησης ἀπὸ τὰ ψευδώνυμα εἰδωλα⁵⁸.

Ὅσοι ἀποστρέφονται τὶς σεπτὲς εἰκόνες «ἀποδείκνυνται παραχαράκται τῆς ἀληθείας» καὶ οἱ ἀντιλήψεις τους συνδέονται ἄμεσα μὲ τὸ ἰδεολογικὸ ὑπόβαθρο ὀρισμένων ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες αἰρέσεις ποὺ ταλάνισαν τὴν Ἐκκλησία (ὅπως αὐτὲς τοῦ Ἀρείου, τοῦ Ἀετίου, τοῦ Εὐνομίου, τοῦ Μακεδονίου κ.ἄ.)⁵⁹. Καταρρίπτοντας τὸ ἐπιχείρημα ἐναντίον τῶν ὀρθοδόξων, ὅτι ἡ ἀναζωγράφισι τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ συνιστᾷ «διαίρεσιν ἢ σύγχυσιν» τῶν δύο φύσεων Του, ὁ Ταράσιος θεμελιώνει τὸ περιγραφτὸ ἢ εἰκονιστὸ τοῦ Θεανθρώπου, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἤδη διαμορφωμένης χριστολογικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ βέβαιο συμπέρασμα ποὺ ἐξάγεται ἀπὸ τὸ χριστολογικὸ δόγμα, εἶναι ὅτι διαμέσου τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ οἱ πιστοὶ ἀναλογίζονται: «Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα τεχθῆναι διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν καὶ ὁμολογοῦσι, λέγοντες: ὁ ἄσαρκος ἐσαρκώθη, ὁ λόγος ἐπαχύνθη, ὁ ἄκτιστος ἐκτίσθη, ὁ ἀναφῆς ἐψηλαφήθη· καὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦσι τέλειον ἐν θεότητι καὶ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι»⁶⁰.

Κατὰ συστηματικὸν ἐπίσης τρόπο καταδεικνύεται ἡ διαστρέβλωση τῶν ἀποσπασμάτων ἀπὸ ἔργα τῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, Μ. Βασιλείου, Μ. Ἀθανασίου, Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου, Θεοδοῦτου Ἀγκύρας καὶ Ἐπιφανίου Κύπρου, ποὺ χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τοὺς Εἰκονοκλάστες μὲ σκοπὸ νὰ στηρίξουν τὶς θέσεις τους⁶¹. Παράλληλα, ἀποκαθίστανται καὶ ἐγκωμιάζονται τὰ πρόσωπα τοῦ Γερμανοῦ Α΄ Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ἀρχιεπι-

57. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Ἐνασκευή, MANSI 13, 252^B.

58. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Ἐνασκευή, MANSI 13, 216^{CD}.

59. Πρβλ. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Ἐνασκευή, MANSI 13, 224^A - 225^C.

60. ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Ἐνασκευή, MANSI 13, 256^P.

61. Πρβλ. MANSI 13, 292^P - 312^A.

σκόπου Κύπρου Γεωργίου και βεβαίως τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ποὺ εἶχαν ἀσεβῶς ἀναθεματιστεῖ ἀπὸ τὴν σύνοδο τῆς Ἱερείας⁶². Τέλος, ἡ ἐμφάνεια τῶν εἰκόνων τῆς Ἐκκλησίας ἀναδεικνύεται παντοιοτρόπως καὶ ἡ «σχετική» ἢ «τιμητική» προσκύνησή τους τεκμηριώνεται καὶ ἐπιβεβαιώνεται ἀπολύτως⁶³. Ὁ στόχος τοῦ πατριάρχη Ταρσίου ἐπιτυγχάνεται πλήρως, καθὼς τὸ πάθος του γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἡ δεινότητά του λόγου καὶ ἡ συναγωγή τῶν ἐπιχειρημάτων ποὺ ἐπιδεικνύονται στὴν «Ἀνασκευὴ τοῦ καττυθέντος», παρουσιάζουν ἀνάγλυφα τὶς δογματικὲς παρεκκλίσεις καὶ τὰ δεινὰ ποὺ προκάλεσε ἡ «καινοφανής» αἵρεση τῆς Εἰκονομαχίας. Ταυτόχρονα παραδίδονται τὰ ἀπαραίτητα κριτήρια - πειστήρια γιὰ νὰ καταδειχθεῖ σὲ βάθος ἡ θέση ποὺ ἀληθινὰ ἔχουν οἱ ἱερεῖς εἰκόνες στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς μέσα παρουσίας τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας της καὶ «αὐξήσεως ἐν Πνεύματι» τῶν μελῶν της.

62. Πρβλ. ΤΑΡΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Ἀνασκευή*, MANSI 13, 356^D - 357^E.

63. Πρβλ. ΤΑΡΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *Ἀνασκευή*, MANSI 13, 281^E. 309^D. 328^D. 364^{AB} κ.ἄ.